KETEBE

ISBN: 978-625-8904-13-0
© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 1766

Poetika

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Dizi Editörü
Aykut Ertuğrul

Yayıma Hazırlayan
Ali Oturaklı

Düzelti
Rabia Şenol

Kapak
Harun Tan

Mizanpaj
Özkan Kaya

1. BASKI

Ekim 2026
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No. 49619
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212 612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Sertifika No: 47939
My Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Yılanlı Ayazma Sk.
No: 8/F Zeytinburnu / İstanbul
Tel: 0212 674 85 28

© 2024 by the President and Fellows of Harvard College.

© Özgün adı *Cosmic Connections: Poetry in the Age of Disenchantment* olan eserin Türkçe hakkı Harvard UP ile anlaşmalı olarak Akçalı aracılığıyla Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A. Ş.'ye aittir. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KOZMİK BAĞLANTILAR

Varlığın Ritmine Şiirle Katılmak

CHARLES TAYLOR

TÜRKÇESİ

SEVDA AKYÜZ

KETEBE

Charles Taylor

1931'de, Montreal'de doğdu. McGill Üniversitesi'nde tarih okudu ve 1952'de lisans diplomasını aldı. Rhodes bursuyla Oxford Üniversitesi'ne gitti. Balliol College'da felsefe, siyaset ve ekonomi eğitimi gördü; 1955'te lisansını, 1960'ta yüksek lisansını, 1961'de ise doktorasını tamamladı. Aynı yıl McGill Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Daha sonra Oxford Üniversitesi'nde Sosyal ve Politik Teori alanında "Chichele Profesörü" oldu ve All Souls College üyeliğine seçildi. Akademik çalışmalarının yanında siyasete de katıldı. Yeni Demokratik Parti adına üç kez federal seçimlere girdi ve 1965 seçimlerinde Pierre Trudeau'ya karşı yarıştı. Çalışmalarında modern kimlik, ahlak, sekülerleşme, çokkültürlülük, dil ve tanınma meseleleri üzerinde durdu. Önemli eserlerinden *Hegel* 1975'te, *Sources of the Self* 1989'da, *The Malaise of Modernity* 1991'de yayımlandı. 2007'de Templeton Ödülü'nü aldı. Sonraki yıllarda Kyoto, Berggruen ve John W. Kluge ödüllerine layık görüldü.

Sevda Akyüz

Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunudur. Boğaziçi Üniversitesi, Koç Üniversitesi ve University of Nevada, Reno'da toplam 34 yıl İngilizce, Akademik Yazı, Batı Medeniyetleri, Film ve Görsel Kültür dersleri vermiştir. Uzun yıllardan beri kitap, makale, tez, senaryo, oyun, öykü ve şiir çevirmenliği ve editörlüğü yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

BİRİNCİ KISIM

BİRİNCİ BÖLÜM
"ÇEVİRİ" VE "DAHA İNCELİKLİ DİLLER" 13

İKİNCİ BÖLÜM
EPİSTEMİK MESELELER 65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇAĞ AÇICI DEĞİŞİM 107

İKİNCİ KISIM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HÖLDERLIN, NOVALIS 117

BEŞİNCİ BÖLÜM
DOĞA, TARİH 151

ALTINCI BÖLÜM
SHELLEY, KEATS (WORDSWORTH SONRASI) 169

ÜÇÜNCÜ KISIM

YEDİNCİ BÖLÜM
HOPKINS, İÇ DÜZEN (INSCAPE) VE SONRASI 195

SEKİZİNCİ BÖLÜM
RİLKE 227

DOKUZUNCU BÖLÜM
EPİSTEMİK GERİ ÇEKİLME VE ZAMANIN
YENİ MERKEZİYETİ 291

DÖRDÜNCÜ KISIM

ONUNCU BÖLÜM
BAUDELAIRE 307

ON BİRİNCİ BÖLÜM
BAUDELAIRE'DEN SONRA 405

ON İKİNCİ BÖLÜM
MALLARMÉ 431

BEŞİNCİ KISIM
MODERNİST DÖNEMEÇ

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
T. S. ELIOT 531

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MIŁOSZ 577

ALTINCI KISIM
TARİH VE ŞİMDİYLE BAĞLANTI

ON BEŞİNCİ BÖLÜM
ETİK BÜYÜMENİN TARİHİ 601

ON ALTINCI BÖLÜM
KOZMİK BAĞLANTI, BUGÜN VE DAİMA 637

TEŞEKKÜRLER 649

KAYNAKLAR 651

ÖNSÖZ

Bu kitapta, yaklaşık son iki yüzyıla bakmak istiyorum; "Romantizm" terimiyle, bütün çeşitli biçimleri içinde, özetlediğimiz edebî ve sanatsal duyarlılıktaki dönüşümü genellikle başlangıç noktası alıyorum. Bu dönüşümü seçmemin nedeni, daha önce geçerli olan kozmik bağlantı biçiminin geçerliliğini yitirdiği bir ana karşılık gelmesidir. Bu daha eski kozmik bağlantı, evreni yapılandıran ve yüksek gerçeklikleri aşağı gerçekliklerden ayıran düzenlere başvuruyordu. Bunlar Platoncu idealar modeline göre kendi kendini gerçekleştiren düzenler, Lovejoy'un *Büyük Varlık Zinciri*'dir.

Romantik dönem, 1790'larda Almanya'da başlayarak, kozmik bağlantı dürtüsünün başka bir biçim almaya başladığı andır. Bu kitap, sanat eserlerinin belirleyici bir rol üstlendiği bu biçimi karakterize etme girişimiyle başlıyor. Ben esas olarak burada bu dönemin bazı şairleriyle ilgileneceğim. Onların eserleri, kozmik düzenlere inanmanın karşılaştığı felsefi itirazları devre dışı bırakır fakat okuyucuda gündelik dünyamızın çevresindeki gerçeklikten daha yüksek ve daha derin bir gerçekliğin hissini uyandırır.

Aynı dönemde müzikte ve görsel sanatlarda da paralel hareketler vardır ancak bu kitapta esas olarak şiirden söz edeceğim. Kozmik

düzenlerden bu dönemin bazı şairlerinin (örneğin Wordsworth ya da Hölderlin) başvurduğu düzene geçiş, benim "epistemik geri çekilme" dediğim şeyi içeriyordu. Bu şairler güçlü bir kozmik düzen deneyimi üretirler ama bu düzenlerin insan deneyiminin ötesindeki nesnel dünyada gerçekten var olduğunu doğrulamazlar.

On dokuzuncu yüzyıl ilerledikçe, evrenin bilimsel tasviri çok daha geniş bir zaman ölçeğini ve felaket boyutunda kozmik dönüşümleri ortaya koydukça, sürekli düzen deneyimi bile gücünü yitirir. Kozmik bağlantı arzusu zaman boyutuna kayar ve zaman içindeki daha büyük biçim ve örüntülere, benim "yükseliş dönemleri" dediğim şeye erişmekle ilgili hale gelir. Bu dönüşümü Baudelaire'in çalışmaları üzerinden incelemeye başlayacağım.

Fakat yükseliş dönemlerine başvuran en önemli şiirlerin bazıları, erken yirminci yüzyıl "modernizmi" (Eliot) ile ortaya çıkar ve Czesław Miłosz'un eserlerinde devam eder.

Kitap 15. ve 16. bölümlerle sona erer. 16. Bölüm, son iki yüzyılın ötesine bakmaya ve kozmik bağlantıya yönelik kalıcı özlemin değişen biçimleri içinde neler söylenebileceğini görmeye çalışır.

15. Bölüm bir ara incelemedir (excursus). Eliot ve Miłosz üzerine önceki iki bölümde tartışılan, zaman boyutunda hissedilen bağlantılardan yola çıkarak etik gelişmenin tarihine dair (fazla mı iddialı?) bir taslak çizmeye girişir.

BİRİNCİ KISIM

BİRİNCİ BÖLÜM

"ÇEVİRİ" VE "DAHA İNCELİKLİ DİLLER"

I - 1

Daha önceki kitabımda, 1790'larda Alman Romantikleri arasında geliştirilen dil kuramının bugün için taşıdığı önemi ortaya koymaya çalışmıştım.[1] Bu kitapta ise bu dil kuramının içinde örtük olarak bulunan (hatta aslında merkezinde yer alan) poetika anlayışını incelemek ve ardından bunun son iki yüzyılın şiirinde doğurduğu bazı sonuçları görmek istiyorum.

Bu kitapta "Romantik Çağ" hakkında çokça konuşacağım. Bu nedenle, önce bu terimle ne kastettiğime dair birkaç söz söylemem gerekiyor. Önce 1790'ların Alman yazarları üzerinde yoğunlaşıyorum, çünkü bana göre bu kuşak dil, sanat ve "Doğa" ile ilişkimiz konusundaki anlayışımızda gerçek bir devrim yapmıştır. Bu, dönemin diğer ulusal edebiyatlarını küçümsemek ya da ihmal etmek anlamına gelmez. Açıkça İngiliz, Fransız, İtalyan ve diğer Avrupa yazarları düşünce ve duyarlılıktaki Romantik

1 Charles Taylor, *The Language Animal: The Full Shape of the Human Linguistic Capacity* (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2016).

dönüşüme katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca daha kapsamlı bir anlatım yalnızca edebiyat ve şiirle yetinmez; müzik, resim ve diğer sanatlara da bakardı. (Ve tartışma ilerledikçe bazı sapma ve yan bakışların cazibesine de direnemeyeceğim.) Fakat bana öyle geliyor ki bu dönemin Alman yazarları, dikkatlerini esas olarak şiire (geniş anlamıyla *Dichtung*'a) yönelterek, daha sonra başka uluslara ve onların edebiyatlarına da yayılan bazı temel fikirleri geliştirdiler. Bu yayılmanın en bilinen kanalı, Germaine de Staël'in *De L'Allemagne* adlı eseriydi. Bu eser Kant'ın ve Romantiklerin düşüncesini Fransa'ya tanıtmaya yardımcı oldu. İkincisi ise Coleridge'in *Biographia Literaria*'sıdır (*Edebî Yaşam Öyküsü*); bu eser de aynı işi İngiliz dünyası için yaptı ve hem Carlyle'ı hem de Emerson'u etkiledi. İlginç olan nokta şudur: Bu (başlangıçta Alman olan) bakış açısı daha sonra bazıları tarafından, Romantik dönemin İngiliz yazarlarının zaten mevcut olan pratiğinin temelinde yatan kuramı dile getiren bir yaklaşım olarak görülmeye başlandı.

Ancak burada ele aldığım Romantizm damarı, Almanya dışında etkili olmuş olsa da "Romantik" terimiyle ilişkilendirdiğimiz geniş düşünce ve duyarlılık akımını ifade etmenin tek yolu değildi. İdeal olarak burada izlediğim damarın tartışılması, Avrupa çapındaki bu hareketin çok sayıdaki yönünü ve biçimini kapsayan genel bir tablo içine yerleştirilmeliydi; her ne kadar -en azından- İngiliz ve Fransız şairlerle bazı bağlantılar kurmaya çalışacak olsam da burada bu görevi hakkıyla yerine getirmem mümkün değil. Bununla birlikte Romantik sanat dünyasına giriş kapımın 1790'ların Alman düşünürlerine açıldığı konusunda hiçbir kuşku yoktur. Ve durum böyle olduğuna göre, yalnızca Fichte, Schelling ve Hegel gibi filozoflardan çok; Schiller, A. W. ve Friedrich Schlegel kardeşler, Hölderlin, Novalis ve diğerleri gibi şairleri ve edebiyat kuramcılarını da bir araya getiren bu kuşağın düşüncesinin bazı yönlerini açıklığa kavuşturmak yararlı olabilir. Bunların hepsi de kendileri "Romantik" etiketini reddetmiş olan dönemin büyük figürlerinin -en başta Kant ve Goethe'nin- düşüncesi ve yaratımları üzerine inşa ettiler.

I - 2

Yeni Romantik bakış 1790'ların yeni düşüncesi adeta iki ayrı düzlemde ifade edildi: Bir yanda felsefe, öte yanda şiire ilişkin yeni anlayışlar. Üstelik şairler ile filozoflar yakın temas ve alışveriş içinde olsalar da, sonunda bu fikirler bütününe oldukça farklı biçimlerde yaklaşmışlardı. Bu nedenle iki kaynaktan gelen unsurları ayrı ayrı açıklamak yararlı olabilir.

Romantik kuşağın düşünürleri son derece çeşitli bir topluluktu. Aralarında pek çok tartışma ve anlaşmazlık vardı fakat yine de ortak temalar ve kavramlar bulunuyordu. Onların felsefi bakış açısını ortaya koymaya çalışacağım ancak bu benim yeniden kurgum olacak. Umarım bu bakış açısının genel biçimini ve ruhunu yakalayabilirim. Bunu, belki de aşırı kısa, birbirine eklemlenen yedi tez halinde yapacağım.

Bunlardan ilki (1) şudur: Goethe'den esinlenerek Spinoza'dan türetilmiş bir panteizmi benimsediler. Spinoza'nın lafzî yorumcuları dehşete düşebilirdi çünkü bu görüş on yedinci yüzyıl düşünürünü Kartezyen köklerinden tamamen ayırıyordu. Doğa mekanik biçimde anlaşılmamalıydı. O daha çok, canlı bir organizmaya benziyordu. Başka bir deyişle Romantiklerin isyanı, doğanın ölü ve mekanik anlayışına yönelikti. Aynı zamanda zihin-beden dualizmine ve doğaya -sadece araçsal yaklaşıma- karşı da başkaldırıyorlardı. Şu tek taraflı vurguyu reddediyorlardı: (a) Dürtüleri -özellikle erotik olanları- denetleyen disiplin biçimleri; özellikle de (b) yalnızca çevre üzerinde etkili denetim sağlamaya yönelen disiplinler. Ayrıca (a) ve (b)'yi altüst eden rahatsız edici, özellikle erotik dürtüler nedeniyle duyulan (c) suçluluk duygusunu da dağıtmak istiyorlardı. Benliğin birliğini, duygularımızla, içimizdeki doğayla ve bütün olarak doğayla birliği özlüyorlardı. Bu bakımdan başlıca esin kaynaklarından biri Goethe idi (her ne kadar Goethe onların daha isyankâr tutumları karşısında rahatsızlık duymuş olsa da). Sonra (2) ruhumuz bu bütünle, yani doğa ile iletişim içindedir. Doğa içimizde yankılanır ve biz bunu ifade ve sanat yoluyla yoğunlaştırırız.

Fakat (3) Doğa fikrimizin kendisi de modern çağda bir değişim geçirmiştir. Doğa yalnızca güzel biçimlerden oluşan statik bir bütün ya da düzenli bir kozmos değildir. Tersine çabalayan, gelişen bir şeydir. Doğa giderek daha yüksek biçimler üretmektedir. Spinoza'nın *natura naturans*'ı [doğanın kendi doğası gereği işleyişi] hareket halinde görülür; açılan, gelişen, kendi uygun biçimini arayan bir süreçtir.

Üstelik (4) bizim yaptığımız da tam olarak budur. Yaratıcı ifade aracılığıyla gerçek biçimimizi keşfetmeye çalışır, aşama aşama ilerleriz. Bu tür bir gelişmeye "anlatımcı-tarihsel" denebilir: Her aşamada potansiyelimizi gerçekleştirmeye, yani ona ifade kazandırmaya çalışırız. Bu gerçekleşme, nerelerde eksik kaldığımızı ve hangi yeni değişikliklerin gerekli olduğunu görünür kılar. Nitekim doğanın gelişme olarak görülmesine temel oluşturan şey (ve belki de bunun tersi de doğrudur) işte bu ardışık kendini keşfetme üzerine kurulu yeni antropolojidir.

(5) Kozmosun ve insanların ifade edici-tarihsel gelişim çizgileri birbirine bağlıdır. Doğa ya da evren (kozmos), bizim kendi biçimimizi gerçekleştirmemiz olmadan nihai biçimine ulaşamaz. Bunun nedeni, kozmosun ardışık aşamalarının sürekli ilerleyen bir bilinç gerektirmesidir; bu bilincin taşıyıcısı ise insanlardır.

Bu durum, içinde bulunduğumuz duruma dair "normal", sağduyuya dayalı anlayışımızın -insan öznesinin doğa dünyasından ayrı ve ona karşıt bir konumda durduğu düşüncesinin- yalnızca hakikatin bir parçası olduğunu gösterir. Daha derin bir düzeyde, doğanın statik olmadığını; aksine bizim rasyonel ve özgür varlıklar olarak kendi kendimizi gerçekleştirmemizle birlikte ve bunun aracılığıyla en tam gerçekleşmesine ulaştığını keşfederiz. Bu, keşif için yeni bir yol açar: Bilime götüren dışsal gözlem yolu ile içsel araştırma yolu (bkz. Novalis). Kişisel deneyimin, yani duygularımızın dile getirilmesinin de hakikate açılan önemli bir yolu vardır. Bunu sanat aracılığıyla, en geniş anlamıyla şiir aracılığıyla araştırırız. Bu arayışta hayal gücü belirleyici bir rol oynar.[2]

2 Bunun neyi içerdiğine dair ilginç bir tartışma için bkz. Paul Ricoeur'un hayal gücü üzerine dersi (henüz yayımlanmamıştır). Ricoeur, Kant'ın "üreti-

Bu ifade kavrayışı, (6) özgürlüğün yeni bir idealiyle bağlantılıdır: Tam kendini gerçekleştirme olarak özgürlük. Bu, kavramın modern dönemde öne çıkan yorumlarından biri olan negatif özgürlük anlayışını -yani bir şeyden özgür olmayı- aşar. Aynı zamanda özgürlüğün özerklik olarak yeni anlayışını da içerir ama onu *aşarak* içerir. Bu anlayış hem etik hem de politik bir idealdir. İdealin büyük kuramcısı Kant'tır, onu Fichte izler. Ancak insanı kendini geliştiren bir varlık olarak gören yeni antropoloji içinde, özerkliğin tam kendini gerçekleştirmeyi de kapsaması gerekir.

(3) ve (4) noktaları, (5) ve (6) ile birlikte düşünüldüğünde, (7) özgürlük ile doğayla birlik -hem içimizde hem dışımızda- arasında mükemmel bir uzlaşma idealini ima eder. Buna doğru ilerleme, daha sonra tarihin bir anlatısı aracılığıyla tasarlanır: Sözde *exzentrische Bahn* [sarmal yol]. Buna göre insanlar ile doğa arasındaki başlangıçtaki uyumlu birlik durumundan ayrılırız; aklımızı geliştirip özerkliğimizi artırdıkça onların karşıtlığı döneminden geçeriz ve sonunda daha yüksek bir birlik durumuna geri döneriz. (Bu hedef çoğu zaman kısaca "Fichte ile Spinoza'yı birleştirmek" olarak tanımlanırdı.) Hölderlin bu noktayı *Hyperion Fragment*'te dile getirir; Schiller de *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Mektuplar*'ında aynı düşünceyi ifade eder.[3]

Ama son nokta ulaşılabilir mi? Belki de değil. Bu durum (8) İroni'ye yer açar: (7)'ye giden yol hiçbir zaman tamamlanmayabilir; sürekli çabalar, mesafeyi kapatamayabiliriz. Bununla birlikte ironik ifade, bu boşluğu görünür kılar ve neye doğru

ci" ve "yeniden üretici" hayal gücü ayrımından hareketle, ilkinin yalnızca olası bir hata kaynağı olmadığını (Hume'un düşündüğü gibi), keşfin, yeni ve daha verimli paradigmaların ortaya çıkmasının temel bir kaynağı olabileceğini gösterir. Ayrıca bkz. Paul Ricoeur, *La Métaphore vive* (Paris: Seuil, 1975).

3 Friedrich Hölderlin, Fragment von Hyperion (Berlin: Aufbau Verlag, 1989); Friedrich Schiller, *On the Aesthetic Education of Man in a Series of Letters*, haz. ve çev. Elizabeth M. Wilkinson ve L. A. Willoughby (Oxford: Clarendon, 1967).